

DOMUS 25
A Magyar Tudományos Akadémia határon túli
ösztöndíjprogramja

DOMUS 25
A Magyar Tudományos Akadémia határon túli
ösztöndíjprogramja

Szerkesztette:
Kontra Miklós és Morvai Tünde

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
2023

ISBN 978-615-6448-30-9
© MTA, 2023

TARTALOM

Kocsis Károly: Előszó	7
Freund Tamás: Domus 25 Budapest Elnöki köszöntő	9
Paládi-Kovács Attila: Domus Hungarica 25	13
Kontra Miklós: A Domus Program értelme	17
A Domus pályázatok 25 évének mérlege – számokban (Bóna László összeállítása)	31
Bajcsi Ildikó: Az MTA Domus ösztöndíjprogram és a Domus 'Collegium Hungaricum' szerepe a szlovákiai magyar fiatal értelmiség fejlesztésében	35
Bauko János: Kétnyelvűség és névhasználat	41
Biró A. Zoltán: A Domus Program társadalmi szerepéről	49
Bitay Enikő: Anyagtudományi kutatások – Esély, lehetőség, kihívás az MTA Domus pályázatait által	53
Csányi Erzsébet: Vajdasági rálátás a tudományos fejlesztésekre	67
Cserniczkó István: Van-e bármi hasznuk a Domus ösztöndíjaknak? Egy példa a hasznosulásra	71
Dudás Attila: A nem vagyoni kár fogalma a szerb, horvát és szlovén jogban	77
Jenkovszky László: Kárpátalja 25 éve a Domusban	85
Korhecz Papp Zsuzsanna: Délvidéki festészettechnikai kutatások	95
Liszka József: Hogy mit jelentenek számomra a Domus ösztöndíjak?	103
Lukity Tibor: Tomográfiai képalkotó módszerek	107

Misad Katalin: A magyar nyelv kétnyelvű helyzetben – Nyelvtervezési kutatások a Domus ösztöndíjprogram támogatásával	115
Papp Árpád: Kanyargós út az „itt is-ott is” érzésig	123
Pósa Mihály: Bináris vegyes micellák: többfázisú modellje és a konformációs mozgékonyaság hatása a többlet Gibbs-féle szabadenergiára	127
Presinszky Károly: Egy számítógépes dialektológiai adatbázis: a szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek	137
Urák István: Erdélyi tőzeglápokban élő pókok (Arachnida Araneae) faunisztikai és ökológiai vizsgálata	143
Vančo Ildikó: A Kárpát-medencei magyar kisebbségek államnyelvoktatása problémakörének kutatási eredményei	149
Varga P. Ildikó: A magyar–finn kulturális kapcsolatokról a Kalevalán át a La Fontaine Irodalmi Társaságig	159
A Domus 25 rendezvénysorozat programjai	165
Domus 25 Csíkszereda	167
Domus 25 Újvidék	172
Domus 25 Budapest	174
Domus 25 Komárom	177

VAN-E BÁRMI HASZNUK A DOMUS ÖSZTÖNDÍJAKNAK? EGYPÉLDA A HASZNOSULÁSRA



Cserniczkó István
az MTA külső tagja, egyetemi tanár, II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola és Pannon Egyetem,
Beregszász–Veszprém
csernicsko.istvan@kmf.org.ua

MI AZ A „HASZNOS NYELVÉSZET”?

Több, mint egy évtized telt el azóta, hogy az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága felkérésére egy egész kötetben (Fedinec, 2010) számos kollégával együtt arra kerestük a választ, vajon mi fán terem a magyar tudományosság (Csányi et al., 2010). Abban a kérdésben, hogy ki tekinthető magyar tudósnek, jómagam arra a következtetésre jutottam, hogy az a kutató, aki magyar kutatási témával Domus ösztöndíjra pályázik, nagy eséllyel magyar tudósnek (is) számít (Cserniczkó, 2010). Ugyanebben az írásomban azonban meglehetősen borúlátó módon nyilatkoztam arról, mennyire hasznosulnak egyebek mellett azok a kutatások, amelyek a Domus támogatásával születnek, kiemelve azonban, hogy erről a legkevésbé sem a pályázat kiírója tehet.

Úgy általában a tudomány társadalmi hasznáról nyilván nem tudok – és nem is akarok – fejtegetésekbe bocsátkozni, szeretnék viszont egy olyan példát bemutatni nagyon röviden, amely azt igazolja, hogy a Domus támogatásával megvalósuló nyelvészeti kutatásoknak egy része egészen biztosan hasznosul, ha a „hasz-

nos nyelvészet” ismérvei között elfogadjuk egyrészt Mühlhäusler (1996, 333.) megállapítását, mely szerint „a társadalmilag hasznos nyelvészetenek nemcsak a leírás a feladata, hanem a nyelvi sokféleség megőrzése is”, másrészt Kontra (2010, 155.) nézetét, aki szerint a hasznos nyelvészet „egyrészt tudományosan érvényes, másrészt társadalmilag elkötelezett”.

ATERMINI MAGYAR–MAGYAR SZÓTÁR ÉS ADATBÁZIS

2001-ben jött létre a Magyarországgal szomszédos államokban működő magyar nyelvészeti kutatóhelyek hálózata, a Termini Kutatóhálózat. A kutatóhálózat közös kutatási programjainak egyike a Magyarországon kívül beszélt és írott magyar nyelvváltozatok sajátos szókészleteti elemeinek gyűjtése, rendszerezése, elemzése. A 2007 óta online is elérhető szótári adatbázisba azokat a magyarországiaktól eltérő, idegen eredetű (az adott régió magyar nyelvhasználatában rendszerint az államnyelvből származó vagy kontaktushatásra visszavezethető) szavakat, szójelentéseket gyűjtjük össze, amelyeket a Kárpát-medencében, Magyarország határain túl élő őshonos magyar kisebbségi közösségekben használnak. A kizárólag valamely Magyarországgal szomszédos államban használt szavak, szókapcsolatok mellett azokat a lexémákat is gyűjtjük az adatbázisba, amelyek Magyarországon is használatosak, de más jelentésben (Benő–Juhász–Lanstyák, 2020).

A szótári adatbázisról számos – köztük tudományometriai szempontból is jelentős – publikáció jelent már meg, melyek különböző szempontok szerint elemzik és mutatják be tudományosan érvényes módszerekkel az összegyűjtött szóanyagot (lásd például a még nem átszervezett Magyar Nyelvőr 2021. évi 4. számának ide vonatkozó tanulmányait). Arra azonban mindeddig talán kevesebb figyelem jutott, hogyan járul hozzá ez a szótári adatbázis a nyelvi sokféleség megőrzéséhez, illetve mitől tekinthető társadalmilag elkötelezettnek.

A szótári adatbázis fejlesztése mögött álló több éves kutatási program eredményeként ma már számos olyan egynyelvű magyar szótár létezik, amelyek tartalmazznak olyan szavakat, szójelentéseket, amelyek a Termini szótárába is bekerültek (Pusztai, 2003; Eöry, 2007; Tolcsvai Nagy, 2007), s amelyek a Magyarországon kívüli magyar nyelvvaltozatok jellemző sajátosságait képviselik (Csernicsekó–Márku, 2021). Ezzel ezek a szótárak közelebb kerültek ahhoz, hogy ne csak a magyarországi magyar nyelv, hanem az egységében is változatos, több országban beszélt és írott magyar nyelv szótárai legyenek (Beregszászi, 1997; Kiss, 2004, Csernicsekó–Márku–Máté, 2022), és hozzájárulnak ahhoz is, hogy a szótárakat használó nem nyelvész hétköznapi beszélő megismerhesse ezeket a nyelvi elemeket (Máté–Tóth–Orosz–Csernicsekó, 2022).

A magyarországi és határon túli magyar nyelvhasználat közötti lexikai eltéréseket dokumentáló szótári adatbázis természetes nyelvi folyamatok szükségszerű következményeit gyűjti össze és adatozza. Azzal, hogy az online szótár fejlesztői összegyűjtik és bemutatják a magyar nyelv változatosságát, arra is felhívják a figyelmet, hogy ezek a nyelvhasználati eltérések önmagukban nem fenyegetik a magyar nyelv egységét a Kárpát-medencében (Szilágyi, 2008). Az angol, német, spanyol, francia, olasz nyelvvaltozatok között jóval nagyobb eltérések vannak, mint a magyar nyelv különböző változatai között, mégsem szakadtak több különböző nyelvre. Persze azt is jól tudjuk, hogy ha a politikai érdekek úgy kívánják, akkor az egyes nyelvvaltozatok közötti eltérések, akár a viszonylag csekélyek is, akár önálló irodalmi nyelvek kodifikálásához is vezethetnek, ami szükségszerűen együtt jár a különálló nemzeti identitások kialakulásával is (Kamusella, 2015; Csernicsekó, 2020). Amíg azonban a határokon túli magyarok a magyar nemzet részének tekintik magukat, és a magyar nyelv az identitásuk lényegi összetevője, a magyar nyelv egysége – az egyebek mellett a tudományos igényességgel készülő magyar–magyar online szótári adatbázis révén is dokumentált különbségek ellenére – fennmarad.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Termini magyar–magyar szótári adatbázis fejlesztése hosszú éveken át stabilan számíthatott a Domus csoportos kutatási ösztöndíjprogram támogatására, és bízunk benne, hogy ez a továbbiakban is így lesz. A fent bemutatott példa jól igazolja, hogy a Domus ösztöndíjak nem kizárólag a tudományos kutatások kiteljesedésében és a kutatói életpálya alakításában játszhatnak jelentős szerepet, hanem a hétköznapi emberek számára is hasznosítható produktumok szintén születhetnek általa.

Köszönjük a 25 éve tartó támogatást, és kívánjuk, hogy legyen még sok-sok szép és kerek évfordulója a Domusnak!

IRODALOM

- Benő A. – Juhász T. – Lanstyák I. (2020): A Termini „határta-
lan” szótára. *Magyar Tudomány*, 2, 153–63. DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.2.2>
- Beregszászi A. (1997): Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? *Pánsíp*, V, 2, 24–7.
- Csányi E. – Cserniczkó I. – Salat L. – Tóth K. (2010): Javaslat a határon túli magyar tudományosság fogalmának értelmezésére. In: Fedinec Cs. (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest, MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 211–213.
- Cserniczkó I. (2020): A verbális repertoár elemeinek osztályozása nyelvpolitikai nézőpontból: az északi szláv dialektuskontinuum kárpátaljai szakaszának példája. In: Heltai J. I. – Oszkó B. (szerk.): *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet, 44–74.
- Cserniczkó I. – Márku A. – Máté R. (2022): The (online) dictionary of pluricentric Hungarian. In: R. Muhr, R. De Ridder, G. Edelmann, A. Ghosh (eds.): *Pluricentric languages in different theoretical and educational contexts*. Graz–Berlin: PCL-PRESS,

- 145–154.
- Cserniczkó I. – Márku A. (2020): Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr*, 145, 4, 417–431. DOI: <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417>
- Cserniczkó I. (2010): A demarkáció és a hasznosulás kérdése – ukrainai nézőpontból. In: Fedinec Cs. (szerk.): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, 208–210.
- Eőry V. (szerk.) (2007): *Értelmező szótár+*. Budapest: Tinta Kiadó
- Fedinec Cs. (szerk.) (2010): *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága
- Kamusella, T. (2015): *Creating Languages in Central Europe During the Last Millennium*. New York: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137507846>
- Kiss J. (2004): Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány*, 5, 670–673.
- Kontra M. (2010): *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet
- Máté R. – Tóth-Orosz E. – Cserniczkó I. (2022): Онлайн-словник плюрицентричної угорської мови. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, I, 1, 27–42. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2022-1-27-42>
- Mühlhäusler, P. (1996): *Linguistic ecology: Language change and linguistic imperialism in the Pacific region*. London–New York: Routledge
- Pusztai F. (szerk.) (2003): *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Tolcsvai Nagy G. (szerk.) (2007): *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó